

Regionális magyar jelnyelvi változatok együttélése Miskolcon

Tartalom

Bevezetés.....	2
1. A magyar jelnyelvet használó közösség.....	4
1. 1. Adatok az országban élő hallássérültekről	4
1. 2. Kétnyelvű és kétkultúrájú emberek	5
2. A magyar jelnyelv	7
2. 1. A természetes magyar jelnyelv	7
2. 2. A jelnyelv mint nyelvrendszer	8
3. Kutatások a magyar jelnyelv regionális változatairól	11
3. 1. Az első hazai gyűjtések	11
4. A miskolci siket közösség körében végzett felmérésről	14
4. 1. A siketek oktatása.....	15
4. 2. Az emberi kapcsolatok és a jelnyelv	17
4. 2. 1. A nyelvi hátrány kérdése	17
4. 2. 2. A nyelvi hátrány és a regionális jelnyelvek viszonya	18
4. 3. A miskolci siket közösség és a jelnyelvi változatok	20
4. 4. Az egységes magyar jelnyelv kérdése.....	20
4. 5. Összegzés	22
5. Befejezés	24
6. Felhasznált irodalom	25
7. Melléklet.....	27

Bevezetés

„A jövő, mert nem ismerjük, titok. Az emberiség régi vágya, hogy a titkokat megfejtse. Szeretnénk tudni sok más mellett azt is, milyen jövő vár a nyelvekre, nyelvjárásokra, elsősorban persze saját nyelvünkre, nyelvjárásunkra. Válaszadást elsősorban a tudománytól várhatunk. Nyelvi kérdésekben értelemszerűen a nyelvtudománytól.”¹

Kiss Jenő

Régóta foglalkoztatja a nyelvtudomány szakembereit a nyelv és a nyelvjárások kialakulása, a köznyelv vagy irodalmi nyelv és a nyelvjárások egymáshoz való viszonya, a köztük megfigyelhető különbségek teljes körű feltérképezése, a nyelvjárásgyűjtés során kapott eredmények beható vizsgálata, a tájszavak szótárként történő feldolgozása. A hangzó nyelvek esetében a nyelvvel és nyelvjárásokkal kapcsolatban felmerülő kérdéseket lényegében nem is tekintjük kérdéseknek, hiszen az évezredes múltra visszatekintő hangzó nyelv esetében alapvető kérdésekről van szó. A jelnyelvek esetében azonban már más a helyzet és a tévhitek, hiedelmek közt élő hallók még csak nem is gondolnak arra, hogy e manuális-vizuális nyelveknek különböző nyelvjárásait beszélők a világ országaiban.

A magyar jelnyelv más jelnyelvekkel összehasonlítva még sajátosabb helyzetet mutat, hiszen e nyelvnek és az azt használó közösségnek évtizedeken át kellett harcolnia azért, hogy nyelvét hivatalosan is elismert természetes nyelvnek tekintsék. Az országban élő súlyosan nagyothalló és siket személyek számára azonban a magyar jelnyelv jelenti a kommunikáció leghatékonyabb módszerét, amelynek több területi változata alakult ki Magyarországon is.

A hallássérültek számára fenntartott speciális oktatási intézményeket működtető hét nagyváros: Budapest, Vác, Sopron, Kaposvár, Szeged, Debrecen és Eger alkotja az egyes regionális magyar jelnyelvi változatok központjait. E hét területi alapon elkülönített jelnyelvi változatot érintő első vizsgálatok az ezredfordulót követő években kezdődtek meg, amelyhez külföldi minták szolgáltak alapul, többek között amerikai, svájci, dél-afrikai és szlovéniai kutatók korábbi elemzései, nyelvjárásgyűjtései. A Magyarországon végzett gyűjtőmunka azonban a siketiskoláknak otthont adó városokra terjedt ki, kihagyva ezzel olyan jelentős siket közösséggel rendelkező nagyvárosokat, mint például Miskolc.

¹ Kiss Jenő: Hogyan vélekedünk a nyelvjárások jövőjéről? (Elhangzott „A nyelvek és nyelvjárások jövője” című Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület Tudományos Tanácskozásán, Ada, 2008. október 11.)

Dolgozatom elsődleges célja, hogy a Miskolcon élő siket közösség körében végzett gyűjtőmunka eredményeiről adjon számot. A miskolci siket közösség által használt jelnyelvnek egy sajátos formája figyelhető meg, amely jelenség a különböző változatok, elsősorban az egri, a debreceni, a váci és a budapesti regionális jelnyelvi változatok együttéléséből fakad.

Kutatásom elméleti keretét a már meglévő hazai szakirodalmi források feldolgozása, összegző bemutatása adja a következő területek érintésével: a) adatok a magyar jelnyelvet használó közösségről; b) a magyar jelnyelv és annak grammatikai rendszere; c) a magyar jelnyelv regionális változatait érintő kutatások.

A dolgozat központi részét képezi a kvantitatív elemzés, amely egy kérdőíves felmérésen alapul, s nem csupán a Miskolcon használt jelnyelv dialektológiai szempontú megközelítését foglalja magában, ugyanis a miskolci siket közösség körében végzett felmérés, valamint az eredmények és következtetések mellett kitér olyan területekre is, mint például a közösség tagjainak regionális jelnyelv(ek)hez, illetőleg az egységes magyar jelnyelvhez való viszonya vagy a nyelvi hátrány kérdése.

Jelen kutatás a dolgozat terjedelme és az idő hiányának következtében nem tartalmaz jelnyelvjárás-gyűjtési eredményeket. Az itt bemutatott elméleti keret és a kérdőíves felmérés egy későbbi, átfogó vizsgálat pilléreként szolgál, ugyanis következtetései nem csupán a fent említett területeket érintik. Az eredmények segíthetik a siketek oktatását és a jelnyelvi tolmácsok munkáját, s választ adhatnak a jelnyelv sztenderdizációs folyamatairól szóló kérdésekre is.

1. A magyar jelnyelvet használó közösség

1. 1. Adatok az országban élő hallássérültekről

Ma Magyarországon a lakosságnak közel 10 %-a él együtt valamilyen mértékű hallássérüléssel (Kósa–Lovász–Tapolczai 2003: 7). Becslések szerint közel 60 ezer siket és 300 ezer nagyothalló személyt foglal magába a közösség (Hattyár 2000, Vasák 2005). A legfrissebb, 2011-ben végzett népszámlálási adatok szerint a ma hazánkban élők közül 63 014 fő vallotta magát nagyothallónak és 8 571 fő siketnek (www.ksh.hu). Az ország hét régiója közül Közép-Magyarországon él a legtöbb hallássérült személy, s ezt a területet követi Észak-Magyarország, ahol 9 418 nagyothalló és 1 228 siket él.

1. sz. táblázat: *Hallássérültek száma régióként*

	Nagyothalló	Siket
Közép-Magyarország	18 850	2 806
Észak-Magyarország	9 418	1 228
Észak-Alföld	9 138	1 229
Dél-Alföld	8 285	1 011
Dél-Dunántúl	6 370	872
Közép-Dunántúl	5 932	727
Nyugat-Dunántúl	5 021	698

Megyei szinten erősebb a differenciáltság. Magyarország 19 megyéje közül ugyanis kettő emelkedik ki erőteljesen: Pest megye (6 934 fő nagyothalló, 986 fő siket), illetőleg Borsod-Abaúj-Zemplén megye (5 228 fő nagyothalló, 634 fő siket) (www.ksh.hu).

Ezek az adatok azonban nem teljesen megbízhatók. Ahogy arról Hattyár Helga már egy korábbi munkájában beszámolt, a népszámlálás során kapott eredményeket óvatosan kell kezelni, hiszen több okból is félrevezetőek. Nemcsak az önkéntes válaszadás okoz ugyanis problémákat, hanem amint azt a 2001. évi népszámlálással kapcsolatban kifejti: „a kérdőív előre megadott, ám nem definiált kategóriákkal dolgozott, ennek következtében például a válaszadók nem tudhatták, hogy milyen mértékű halláskárosodást jelent a nagyothalló kategória. A kérdőívvel kapcsolatos legnagyobb bizonytalanságot pedig a *siket*, *siketnéma*,

néma megnevezésű fogyatékosági csoport jelenti, mely diszkrét kategóriákat mos össze” (Hattyár 2008: 5). Ez utóbbi, a diszkrét kategóriákra vonatkozó bizonytalanságot a 2011. évi népszámlálás összeállítói kiküszöbölték ugyan, a válaszadás mikéntje és a nem meghatározott kategóriák problémája azonban továbbra is megmaradt.

A fent ismertetett adatok bizonytalan voltak ellenére is reprezentatív módon támasztják alá azon feltevést, amely szerint az észak-magyarországi területeken és ezen belül Borsod-Abaúj-Zemplén megyében él hazánk második legnagyobb számú siket közössége. Dolgozatom és témám szempontjából mindez azért fontos, mert a vizsgált terület, Miskolc, mint a megye székhelye kulturális és főként gazdasági szempontból erőteljesen vonzza nemcsak a környéken élő hallássérülteket, hanem a környező települések, sőt a környező megyék településeinek nagyothalló és siket lakosait is. Természetesen nem ez volt az egyetlen oka annak, hogy választásom Miskolc városára esett. Több tényező is közrejátszott abban, hogy a felmérést Miskolcon végeztem el, amely okokról a következő fejezetekben olvashatunk.

1. 2. Kétnyelvű és kétkultúrájú emberek

A 2009 novemberében elfogadott CXXV. törvény, amelyet a világ legkomplexebb jelnyelvi törvényeként tartanak számon, a következő meghatározással illeti a siket közösség tagjait: *„olyan siket vagy nagyothalló személy, aki kommunikációja során a magyar jelnyelvet vagy valamely speciális kommunikációs rendszert használja.”* A közösség tagjai tehát a magyar jelnyelvet beszélő nagyothallók és siketek, de tagjai közt ott találjuk a hallókat is, mint például a siket szülők halló gyermekeit, tolmácsokat, szociális munkásokat és tanárokat. Ők azok a hallók, akik magukénak vallják a magyar jelnyelvet, a siketek kultúráját, jól ismerik és segítik a közösség tagjait.

Bár zárt közösségről van szó, ami elsősorban a kirekesztettség és a hátrányos megkülönböztetés, valamint a siketoktatás intézményesülésének eredménye, a hallássérültek nem elkülönülve élnek a többségi halló társadalomtól. Nap mint nap találkoznak egymással, s ebből kifolyólag használják a hangzó magyar nyelvet és a magyar jelnyelvet vagy ezek kombinációit, az úgynevezett kontaktkódokat (jelelt- vagy jellel kísért hangzó magyar nyelvet). A nyelvhasználatot tekintve a siketek kétnyelvűek és önálló kultúrával rendelkeznek, amely sok területen fedi a többségi társadalom kultúráját, így nemcsak kétnyelvűnek, hanem kétkultúrájúnak is tekinthetjük tagjait (Grosjean 1992). Mindemellett rendkívül fontos tény, hogy a „siketek jelnyelve, mint kisebbségi nyelv hivatalos státuszt

kapott, mert ez azt is jelenti, hogy a törvény elismerte a két nyelv és két kultúra azonos földrajzi környezetben való létezését, illetve létjogosultságát” (Simigné 2010: 158).

2. A magyar jelnyelv

2. 1. A természetes magyar jelnyelv

A laikusokban a mai napig számos tévhit él a jelnyelvről és az azt használó siketekről (Hattyár 2000, 2008, Lancz–Berbeco 2004, Szabó M. 2003, Vasák 2005), amelyek közül a legelterjedtebbek:

- a) aki siket, az néma is;
- b) a siketség fogyatékoság és más, elsősorban értelmi fogyatékosággal párosul;
- c) egyetlen jelnyelv létezik a világon, azaz a jelnyelv egyetemes, univerzális nyelv;
- d) a jelnyelv a pantomimhez hasonló, szorosan összefügg azzal és végül
- e) a jelnyelv nem nyelv, nem rendelkezik önálló grammatikai szabályokkal, a hangzó nyelvek jelelt vagy jellel kísért formáinak tekintik.

Mindezen elképzelések, tévhitek, hiedelmek azonban tévesek, hiszen már az 1960-as években William C. Stokoe, aki elsőként végzett nyelvészeti megfigyeléseket és vizsgálatokat, az amerikai jelnyelv kapcsán bebizonyította, hogy a jelnyelvek és a hangzó nyelvek közös tulajdonságokkal rendelkeznek, s nemcsak a Stokoe által vizsgált fonológia szintjén mutatnak hasonlóságot, hanem a különböző nyelvi szintek, a morfológia és a szintaktika terén is (Stokoe 1960).

A hazai kutatások bár rövid időre tekintenek vissza, ugyancsak alátámasztják a magyar jelnyelv természetes emberi nyelv jellegét, amelyről összefoglalóan Szabó Mária Helga és Cseresnyési László munkáiban olvashatunk. Az általuk felsorakoztatott érvek közül a legfontosabbak:

- 1. a jelnyelv ugyanolyan komplex rendszer, mint bármelyik más, a hangzó nyelvek közül;
- 2. a jelek többsége önkényes és mindig konvencionális, hasonlóan a hangzó nyelvhez;
- 3. kompozicionalitás jellemzi, tehát a nagyobb nyelvi egységek jelentése az őket alkotó kisebb nyelvi egységek jelentésén alapul;
- 4. a kettős tagoltság révén meghatározhatatlan számú, bonyolult és árnyalt jelentést képes közölni;
- 5. változataiban létezik, ugyanolyan teljes és változatos, mint a halló emberek nyelve;
- 6. van létező, élő, beszélő közössége;
- 7. ugyanúgy alkalmas betölteni a megismerő, a kommunikatív funkciót, sőt identitásjelző funkciói vannak, így rendkívül fontos a siket közösség számára;

8. változik, ami ugyancsak sajátossága a természetes emberi nyelvnek, és végül

9. a használók spontán módon alkalmazzák a jelnyelvet a saját, mindennapi kommunikációjuk során, ezzel együtt pedig a pozitív érzelmi viszonyulás is jellemző használóira (Cseresnyési 2004, Szabó M. 2003).

A jelnyelvek a „környezetükben használt hangzó nyelvektől független, konvencionális jelekből szerveződő, sajátos, jelnyelvenként eltérő szabályok által működtetett önálló természetes rendszerek.” – jegyzi meg Hattyár Helga (Hattyár 2000: 778), aki mellett olyan nyelvészek, jelnyelvet kutató szakemberek találhatók meg, mint Alberti Gábor, Bartha Csilla, Dankovics Natália, Horváth Brigitta, Lancz Edina, Muzsnai István, Rozbora Gabriella, Szépe György és Vasák Iván (Mongyi–Szabó M. 2003: 143). Az ő kutatásaiknak köszönhetően bizonyosodott tehát be az, amit a 2009. évi CXXV. törvény 2. § c) pontja a következőképpen határoz meg: a magyar jelnyelv *„a hallássérült személyek által használt, vizuális nyelvi jelekből álló, saját nyelvtani rendszerrel és szabályokkal rendelkező, Magyarországon kialakult önálló, természetes nyelv”*. A manuális-vizuális kódrendszerek legfejlettebb formája (Jelnyelvi-kommunikációs Akadálymentesítési Projekt 2004: 19), s minden területen jelen van, ahol siket vagy nagyothalló emberek együtt élnek.

2. 2. A jelnyelv mint nyelvrendszer

Jelen dolgozatnak nem célja a jelnyelv grammatikai rendszerének teljes körű ismertetése. Úgy gondolom, érdemes röviden tisztázni, mit is értenek a kutatók az egyes jelnyelvi szintek alatt.

William C. Stokoe és munkatársai már a 20. század második felében bebizonyították, hogy a legkisebb nyelvi szint, a fonológiai szint a jelnyelvben is megtalálható. A jelnyelv a hangzó nyelvekhez hasonlóan kettős tagoltságú, ugyanis a jelek tovább bonthatók jelentés nélküli komponensekre. Ezek az úgynevezett *kerémák* vagy kézi elemek, amelyek a hangzó nyelvben a fonémáknak felelnek meg. Az elnevezést illetően végül a kutatók visszatértek a fonéma szakkifejezésre, ezzel is mutatva a jelnyelvek és a hangzó nyelvek közötti hasonlóságot.

A *kerémák* vagy jelnyelvi fonémák különböző osztályokba sorolhatók.² Ezekből a korlátozott számú, jelentés-megkülönböztető szereppel bíró egységekből épülnek fel a

² Stokoe kezdetekben a kerémaosztályoknak csupán három fajtáját különítette el: 1. kézforma vagy designator (DEZ); 2. mozgás vagy signation (SIG); 3. artikulációs hely vagy tabulator (TAB). Csak később fedezték fel,

jelnyelv további nyelvi egységei. Szabó Mária Helga *A magyar jelnyelv szublexikális szintjének leírása* című munkájában a jelnyelvi megnyilatkozásnak öt szublexikális összetevőjét ismerteti:

- kézkonfiguráció (kézforma és kézformaváltás, orientáció, érintkezés testrésszel vagy a másik kézzel, egy- vagy kétkezes);
- mozgás;
- artikulációs (kivitelezési) hely;
- nonmanuális (mimikai) elemek;
- orális elemek (szájról olvasási kép) (Szabó M. 2007: 41).

A jelek szótagszerkezetét illetően a szakirodalom egy szótagú és több szótagú elemeket különböztet meg. Az előbbiek a monoszillabikus, utóbbiak a poliszillabikus elemek, amelyek további két típusra bonthatók: 1. a kézforma változik meg, amely kizárólag a szimmetrikus jelekben, az aktív, domináns kézen megy végbe; 2. két vagy több artikulációs hely változik meg.

A kézformaváltás mellett a mozgási komponens is befolyással lehet a jelek szótagszerkezetére. E fonológiai egységeknek is több típusa létezik: a) egyenes vonalú; b) körkörös és végül c) oda-vissza irányuló mozgás (Mongyi–Szabó M. 2005: 54).

A jelnyelvi szófajok rendszere már erőteljesebb eltérést mutat a hangzó nyelvekhez képest. „A formai osztályozás alapja a lehetséges mondattani funkciók jellege, illetve a szón lehetséges előfordulás kell legyen” (Szabó M. 2007: 156), írja Szabó Mária Helga, aki a jelnyelvi szófajoknak alábbi kategóriáit különíti el fentebb említett munkájában:

1. Tárgy- és tevékenységjelek (ige vagy főnév funkcióját tölti be a mondatban; cselekvés, amelyet valamilyen eszközzel végeznek, például FÉSŰ – FÉSÜLKÖDIK);
2. Tulajdonságjelek (jelzőként írnak le valamilyen állapotot vagy a melléknévi állítmány szerepét töltik be a mondatban, de lehet alany vagy főnévvé is válhat, például *a beteg kiscica*, *a kiscica beteg*, *a beteg állapota rohamosan javul*);
3. Körülményhatározók (manuálisan vagy nonmanuálisan kódolt határozói értelmű jelek, például NAGYON, vagy térfelosztási elven működő időhatározók, érzelmi többletet kifejező jelentések);
4. Névmások (rámutatással történő utalás személyekre vagy tárgyakra egyaránt; ide tartoznak a vizuális-gesztikuláris nyelvek jellegzetes grammatikai eszközei is, a proformok és osztályozók);

hogy a tenyerek és ujjhegyek orientációjának (ORI) és a mimikai komponensnek (MIM) is jelentésmegkülönböztető szerepe van (Mongyi–Szabó M. 2005, Szabó M. 2007).

5. Számnevek (egykezes és kétkezes rendszerek, amelyek a kulturális környezet által befolyásolt 10-es alapú számrendszerek);
6. Egyéb vitatott szófaji kategóriák (viszonyszók, kötőszók, determinánsok, amelyeket nonmanuális eszközökkel fejez ki a jelnyelv) (Szabó M. 2007).

Végül néhány szót a jelek mondatbeli sorrendjéről, a jelnyelvi mondatok és szövegek szerkezetéről. A magyar jelnyelvre jellemző szórend az SOV, amelyben az ige minden esetben központi elemként jelenik meg. Ez határozza meg, hogyan épüljön fel a mondat, s ez befolyásolja az értelmes mondatban megjelenő szereplők számát, azaz hogy hány argumentumra van szükség a mondatépítkezés közben. A mondat szerkesztés lényege a szereplők közti viszony kifejezésén alapul, amelyet mutathat a szórend, de történhet egyeztetéssel vagy e kettő kombinációjával is (Mongyi–Szabó M. 2005: 99–114).

A kutatók számára a jelnyelvi rendszerek leírását több tényező is nehezíti, amelyek közül a legfontosabb, hogy nincs a világon egyetlen olyan jelnyelv sem, amelynek ne lennének dialektusai, s ezzel el is értünk a dolgozat központi témájához.

3. Kutatások a magyar jelnyelv regionális változatairól

Már a kezdeti vizsgálatok során felismerték, hogy az egyes országokon belül (például: Németországban, Hollandiában, Angliában, Dániában vagy az Egyesült Államokban) a jelnyelveknek számos változatát, dialektusát, illetőleg szociolektusát lehet elkülöníteni, amely a hangzó nyelveknek is sajátja, hiszen „a jelnyelv is élő, dinamikus, változó, a használóira jellemző kommunikációs rendszer, amely lokálisan alakul” (Gebauer 2011: 143–144).

Nincs ez másként hazánkban sem, ahol a magyar jelnyelvnek 7 területi változata alakult ki. Sajátos azonban ebből a szempontból a magyar jelnyelv helyzete, hiszen a hallássérültek számára fenntartott speciális oktatási intézményeket működtető hét nagyváros (Budapest, Vác, Sopron, Kaposvár, Szeged, Debrecen és Eger) alkotja az egyes regionális magyar jelnyelvi változatok központjait, s e központok köré épülnek az egyes változatok.

3. 1. Az első hazai gyűjtések

A regionális magyar jelnyelveket érintő első vizsgálatok 2007-ben kezdődtek a Magyar Jelnyelvi Programiroda (a továbbiakban MJP) „Regionális jelváltozatok gyűjtése és összehasonlító nyelvészeti elemzése” című programja keretében, amelynek eredményeiről Vándorffyné Lancz Edina számol be tanulmányában (Vándorffyné 2009). Többek között olyan kérdésekre kerestek választ, mint például: „Milyen mértékben tér el egymástól a magyar jelnyelv hét dialektusának lexikonja? Lexikai vagy fonológiai eltérésekről van-e szó az egyes esetekben? Hány esetben azonos egy vagy több vidéki változat a budapestivel? Egy-egy fogalomnak milyen a variabilitása, vagyis országosan hányféle jelet használnak a kifejezésére?” (Vándorffyné 2009: 3). A részletes kutatómódszertan kidolgozásánál külföldi minták szolgáltak alapul, többek között amerikai, svájci, dél-afrikai és szlovéniai kutatók korábbi elemzései, nyelvjárásgyűjtései (Aarons–Reynolds 2003, Boyes Braem 2001, Lucas 2002, Szabó M. 2003).

A magyar ábécé A és M betűje közötti részt feldolgozó, 1000 szavas jellista alapján történő gyűjtés során Vándorffyné Lancz Edina és munkatársai törekedtek a nagyfokú heterogenitásra, arra, hogy minél több szociolektus jelenlétét biztosítsák az egyes régiókon belül. A listán megtalálható jeleknek azonban csupán a fele volt alkalmas arra, hogy feldolgozásra kerüljön. Ennek oka a jelek szerkezetében megfigyelhető indexikus vagy

rámutató formában keresendő, amely jelenségről bővebben olvashatunk Mongyi Péter és Szabó Mária Helga közösen készített, 2005-ben kiadott munkájában.

Vándorffyné Lancz Edina munkatársaival végül a következő eredményekre jutott:

- a) a jelkincs viszonylag homogén;
- b) minden régióban magas a budapestivel megegyező jelváltozatok aránya;
- c) minden régió nagyjából azonos arányban használ más régiókra is jellemző változatokat;
- d) Kaposvár jelkincse hasonlít leginkább a budapestire;
- e) megerősítést nyert a budapesti nyelvváltozat sztenderddé válásának tendenciája;
- f) minden régió őrzi és rendszeresen használja a maga sajátos jelkincsét is;
- g) a fogalmak nagy részét 1, 2 vagy 3 jelváltozat fejezi ki ma Magyarországon, és végül
- h) szélsőséges eset, amikor egy adott fogalmat minden régióban másképp jelenítenek meg (Vándorffyné 2009).

A gyűjtést mind a hét régió nagyvárosában elvégezték a kutatók, akik jól látható módon elsősorban a fonológiai és lexikai változatok arányára voltak kíváncsiak. Talán nem véletlenül, hiszen például a hangzó nyelvek esetében végzett dialektológiai vizsgálatok eredményei szerint a köznyelv és az egyes regionális változatok, illetőleg a különböző regionális változatok közötti különbségek is alapvetően e két nyelvi szinten ragadhatók meg. Kiss Jenő a hangzó magyar nyelvvel kapcsolatban jegyzi meg, hogy például a „köznyelv és a nyelvjárások között számos különbség van (a legtöbb a szókészlet és a fonémagyakoriság területén, a legkevesebb a mondat szinten). A különbségek egy része állomány- és funkcióbeli (= többletek és hiányok), másik része pedig az előfordulás gyakoriságának és a megjelenés formájának, tehát a realizációnak az eltérésében nyilvánul meg” (Kiss 2003: 43).

A 2007-ben elvégzett gyűjtőmunkát egy későbbi, szintén a MJP által kezdeményezett kutatás követte. A 2010. augusztusa és 2011. márciusa közötti, „A fizikai és infokommunikációs akadálymentesítés szakmai hátterének kialakítása” kiemelt projekt keretein belül zajlott és Szabó Mária Helga koordinálásával végzett gyűjtés folyamán egy 1000 tételből álló kifejezéslista segítségével 9000 jelet felgyűjtő munkafázis valósult meg.³ E munkákról azonban tudnunk kell, hogy csupán a siketiskoláknak otthont adó városokra terjedtek ki, kihagyva ezzel olyan jelentős siket közösséggel rendelkező nagyvárosokat, mint amilyen Miskolc.

Dolgozatom elsődleges célja ezért, hogy a Miskolcon élő siket közösség körében végzett gyűjtőmunka eredményeiről adjon számot. Véleményem szerint ugyanis a miskolci

³ A felgyűjtött jelek megtekinthetők „Regionális jelnyelvi szótár” címen az alábbi honlapon: <http://www.hallatlan.eu/dialektus> (2013.11.16. 20:06).

siket közösség által használt jelnyelvnek egy sajátos formája figyelhető meg. Ez a jelenség pedig a különböző változatok, elsősorban az egri, a debreceni, a váci és a budapesti regionális jelnyelvi változatok együttéléséből fakad. Maga a gyűjtés azonban jelenlegi formájában nem jelnyelvjárás-gyűjtést feltételez, hiszen ezt az idő hiánya és a dolgozat terjedelme sem tette volna lehetővé. A miskolci siket közösség körében végzett jelnyelvjárás-gyűjtés egy későbbi kutatás eredményeként fog megvalósulni.

4. A miskolci siket közösség körében végzett felmérésről

A vizsgálat egy kérdőíves felmérésen alapult, amelyet a Siketek és Nagyothallók Országos Szövetségének (a továbbiakban SINOSZ), miskolci szervezetének tagjai körében végeztem. A klubnapok (kedd és péntek) alkalmával összegyűlt siket közösség tagjai közül 15 fő töltötte ki a kérdőívet, akiknek ezúton is nagyon köszönöm a segítségét.

A 34 kérdést tartalmazó kérdőívet négy nagyobb témának megfelelően különítettem el, amelyek a következők: a) személyi adatok; b) kérdések az iskoláról; c) kérdések a családi, baráti és ismeretségi köréről; d) kérdések a jelnyelvi változatokról és végül e) az egységes, sztenderd magyar jelnyelvről. Kitértem tehát olyan területekre is, mint például a közösség tagjainak regionális jelnyelv(ek)hez való viszonya vagy a nyelvi hátrány kérdése, míg az utolsó 5 kérdés az egységes, sztenderd magyar jelnyelvre, a jelenség szükséges vagy nem szükséges voltára vonatkozott.

1. sz. táblázat: *A résztvevők megoszlása személyes adataik szerint (R=15)*

		R
Nem	nő	10
	férfi	5
Életkor	20-29	3
	30-39	2
	40-49	4
	50-59	4
	60-69	2
Hallásállapot	nagyothalló	3
	siket (60 % felett)	12
Lakhely	Miskolc	10
	Miskolc környéke ⁴	5
Korábbi lakhely	Miskolc	2
	Debrecen, Kaposvár	1
Legmagasabb iskolai végzettség	alapfokú	1
	középfokú	13
	felsőfokú	1

⁴ Mályi, Ózd, Encs és Edelény.

4. 1. A siketek oktatása

Évtizedeken keresztül az orális módszer⁵, tehát a szájról olvasás gyakorlata uralkodott a szurdopedagógusok körében, s uralkodik még most is a siketeknek és nagyothallóknak fenntartott speciális intézményekben, az ún. „siketiskolákban”. Az országban működő 7 általános iskola mellett (Budapest, Debrecen, Eger, Kaposvár, Sopron, Szeged és Vác) Budapesten található egy iskola nagyothalló gyermekeknek, amelynek értelmi fogyatékos nagyothalló gyermekek számára kialakított külön tagozata is van. Az értelmi fogyatékossgal élő siket gyerekeknek Vácott működik egy hasonló speciális iskola országos beiskolázási körzettel (Litavec 1999: 379).

Napjaink hallássérült gyermekeinek oktatása nagyrészt szegregáltan, a már korábban említett speciális iskolákban történik, ahol szurdopedagógusok tanítják őket. Az oktatás alapvető nyelve a magyar beszélt nyelv és annak írott változata. A jelnyelv használatára csak fakultatív keretek között vagy egyedi esetekben van lehetőség (Litavec 1999: 379). Az általános iskola elvégzése után a hallássérült gyerekek speciális szakiskolák, szakmunkásképzők, szakközépiskolák és gimnáziumok között választhatnak (Kósa–Lovász–Tapolczai 2003: 8). Bár a középfokú oktatás kevésbé határolja be a továbbtanulás lehetőségeit, a hallássérült gyerekek legtöbbje a kommunikációs akadályok, a nyelvi hátrány miatt vagy nem tanul tovább, vagy a szakmunkásképzőt kénytelen választani, s az esélyt sem kapja meg arra, hogy az érettségi elvégzésével esetleg felsőfokú intézményben folytassa tanulmányait.

A jelnyelv elsajátítására vonatkozó kérdés eredményei összhangban állnak a szakirodalomban írtakkal, amely szerint a siketek az iskolában (az órák közötti szünetekben vagy az udvaron), a nevelőotthonban tanulják meg a jelnyelvet osztálytársaiktól, idősebb kortársaiktól. Válaszóim közül 1 fő már óvodás éveiben megkezdte a jelnyelv elsajátítását, 12 fő tanulta meg a jelnyelvet iskolatársaiktól, 1 fő jelnyelv-tanártól, jelnyelv oktatótól, illetőleg szintén 1 fő az oktató és a siket közösség tagjainak együttes segítségével jutott hozzá jelnyelvi ismereteihez.

Adatközlőim átlagosan 12 évig folytatták tanulmányaikat, közülük egy fő csupán az általános iskola 8 osztályát végezte el, de a felmérésben részt vett egy szintén nagyothalló főiskolát végzett nő is. Arra a kérdésre, hogy milyen nyelven kommunikáltak a felmérésben résztvevők egykori iskolatársaikkal, a válaszok között nincsenek nagy eltérések, hiszen 4 fő

⁵ A magyarországi szurdopedagógia egyik fő célja a siketek és nagyothallók integrálása a hallók társadalmába, s ennek fő eszköze a hallásnevelés és az orális módszer. (Hattyár 2000: 359)

használta kizárólag a magyar jelnyelvet és 5 fő a hangzó magyar nyelvet, míg 6 fő kommunikált mindkét nyelven társaival.

A dolgozat fő témáját illetően az iskolával kapcsolatos kérdések közül a 10. kérdés (*Hova járt iskolába?*) fontos számunkra, hiszen a regionális magyar jelnyelvi változatok mint tudjuk a siketiskoláknak otthont adó városokkal egyeznek meg.

2. sz. táblázat: *A résztvevők megoszlása tanulmányaik helyszíne szerint (R1=15, R2=5)*

	R1	R2
		Egyéb iskola helyszíne
Budapest	4	
Vác	1	
Eger	6	1
Debrecen	1	2
Kaposvár	1	
Sopron	0	
Szeged	0	
Egyéb		2

Adatközlőim közül 4 fő Budapesten, 1 fő Vácott, 6 fő Egerben, 1 fő Debrecenben és 1 fő Kaposvárott járt siketiskolába, sajátította el a magyar jelnyelvet, illetőleg az orális módszer alkalmazása során amennyire tudta, a hangzó magyar nyelvet. A megkérdezettek közül 3 fő tanult több siketiskolában is és a már fentebb említett két nagyothalló nő, tehát összesen 2 fő folytatta tanulmányait egyéb iskolában.

Ki kell ugyanakkor emelnem azt a siket személyt, aki Kaposvárott, majd Debrecenben végezte el tanulmányait. A 26 éves nő siket szülők gyermeke, egy testvére van, aki szintén siket. Szülei Debrecenben végezték el az iskolát, ő és testvére pedig előbb Kaposvárott, majd Debrecenben jártak iskolába. Az ő esetéből jól látható, hogy nemcsak egy közösséget, hanem egy személyt illetően, egy személyben is együtt élhetnek különböző regionális jelnyelvi változatok, amelyek elsajátításához nagymértékben hozzájárultak a siket szülők is. Az iskolába bekerült siket szülők siket gyermekei ugyanis már a meglévő nyelvi input révén sokkal előnyösebb helyzetben vannak. A megismerő vagy kognitív fejlődés és a szocializáció mértékét illetően sokkal előbbre járnak, mint a halló szülők siket gyermekei, s így ők azok, akiknek köszönhetően a nyelvi inputtal alig rendelkező siket gyermekek megtanulhatják a jelnyelvet.

4. 2. Az emberi kapcsolatok és a jelnyelv

Ahogy arról már egy korábbi fejezetben beszámoltam, a világon, s így a Magyarországon élő siket közösség tagjai között is egyaránt megtaláljuk a siketeket, nagyothallókat és a hallókat. A közösségen belül ott vannak a siket, nagyothalló és halló családok, baráti társaságok és a nagyobb ismeretségi körök. A siket közösség tagjai ezen emberi kapcsolatok révén tehát két kultúrának a részesei és két nyelvnek a beszélői. Az átfedések ellenére azonban a halló társadalom számára a területi nyelvváltozatokból adódó különbségek nemcsak negatív attitűddel, de hátrányos nyelvi helyzettel is párosulnak, míg ez a jelenség a siket közösség körében kevésbé vagy egyáltalán nem figyelhető meg.

A felmérés c) (kérdések a családi, baráti és ismeretségi körökről) részével kapcsolatos kérdésekben arra kerestem a választ, hogy:

- a) egyrészt mely nyelven kommunikálnak a közösség tagjai a családi, baráti és ismeretségi körükben;
- b) másrészt a jelnyelvi változatokkal összefüggésben kerestem választ arra, hogy a különböző regionális jelnyelveken kommunikálók kerültek-e hátrányos helyzetbe az eltérések miatt, előfordult-e bármilyen mértékű kommunikációs akadályozottság az eltérő jelnyelvi változatok használatából, okozott-e bármilyen negatív érzést az, hogy valaki regionális jelnyelven beszélt sikettársával.

Ez utóbbi kérdések elsősorban a nyelvi hátrány tárgykörébe tartoznak, amely a magyar jelnyelvet használók esetében nem teljesen azonos a többségi halló társadalomban megfigyelhető jelenséggel, ám mégis úgy gondolom, röviden szükséges áttekintenünk magának a nyelvi hátránynak és a hátrányos nyelvi helyzetnek a fogalmát, magának a nyelvi jelenségnek a kialakulását.

4. 2. 1. A nyelvi hátrány kérdése

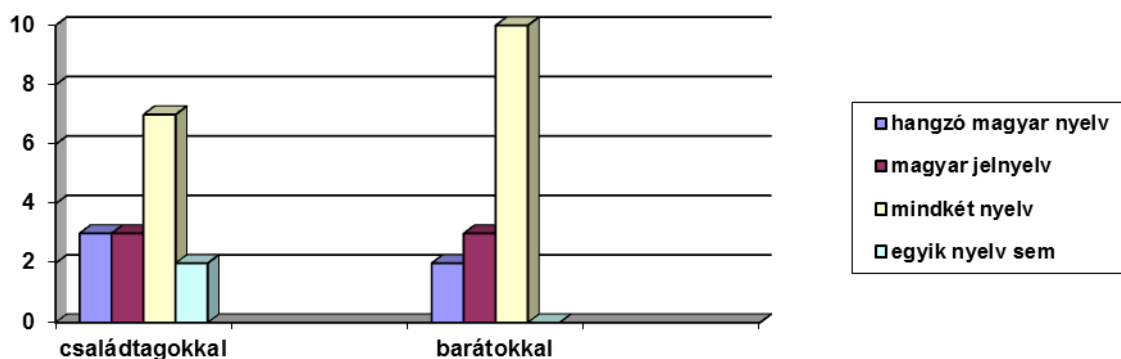
Bartha Csilla a nyelvi hátrány definíciójának alábbi meghatározását adta: „egy beszélő vagy beszélői csoport nyelvhasználata valamilyen tekintetben, kisebb vagy nagyobb mértékben eltér a társadalom mintaadó, szimbolikus hatalommal rendelkező csoportjai által normaként tételezett, elvárt nyelvhasználattól” (Bartha 2002: 94), s mint nyelvi jelenség az iskolában figyelhető meg a legerőteljesebben. Kiss Jenő véleménye szerint a „hátrányos nyelvi helyzet a hátrányos társadalmi helyzetnek a következménye (...), s tág értelmezés szerint azt jelenti, hogy az adott beszédhelyzetben nem állnak az egyén rendelkezésére a

nyelvhasználati eszközök (elemek, szabályok, készségek) azon a fokon, amely a sikeres, hatékony nyelvi kommunikációt garantálja. E szerint hátrányban van a magyarul nem jól tudó magyarországi nemzetiségi a magyarországi magyarral szemben Magyarországon, (...), az alföldi nyelvjárási beszélő a Dunántúlon és fordítva, a csak nyelvjárást beszélő a köznyelvet beszélővel szemben nyilvános beszédhelyzetekben...” (Kiss 2002: 124).

A normától eltérő tehát a regionális nyelvhasználat, a nyelvjárások, amelyek széleskörű társadalmi megbélyegzettségük és stigmatizáltságuk következtében alapvetően járulnak hozzá a nyelvi hátrány és a nyelvi hátrányos helyzet kialakulásához. Ezek a nyelvjárási anyanyelvváltozatok azonban elsődleges szerepkörük alapján kommunikációs és megismerő vagy kognitív funkciót töltenek be a beszélő számára, fontosak a társadalmi hovatartozás és önkifejezés, a társadalmi helyzetek és struktúrák jelzése szempontjából, s végül, de nem utolsó sorban hordozzák a regionális vagy helyi kultúra sajátos jegyeit és hozzájárulnak a helyi kultúra újrateremtéséhez is (Kiss 2003).

4. 2. 2. A nyelvi hátrány és a regionális jelnyelvek viszonya

Adatközlőim több mint fele beszéli, illetőleg választja kommunikációja során mindkét nyelvet (hangzó magyar nyelvet és magyar jelnyelvet egyaránt) a családtagjai és a barátai társaságában.

1. sz. ábra: A résztvevők megoszlása a kommunikáció során kiválasztott nyelv szerint

Befolyással vannak-e az eltérő fonológiai vagy lexikai jelelemek a kommunikációra, a megértésre a különböző regionális jelnyelveket használó siket közösség tagjai számára? A siketek könnyen megértik egymást a közösség tagjaival? E kérdésekre a következő válaszokat

adták a felmérés résztvevői: 11 fő nagyon jól megérti magát társaival, s csupán 3 fő számára okoz problémát az eltérő jelek használata és egyetlen egy ember számára okoznak nehézséget a megértésben ezek a változatokból eredő elemek.

Az eltérő jelváltozatokra vonatkozott a kérdőív 28. kérdése: *Ha egy siket társa más jelet használ egy kifejezésre, azt Ön megjegyzi, és később használja azokat a jelváltozatokat?* Adatközlőim közül egy fő egyáltalán nem válaszolt a kérdésre, míg 10 fő jegyzi meg az új jeleket annak érdekében, hogy később jobban megértsék egymást társával, 2 fő csupán néhány jelet jegyez meg és használja azokat, végül 2 fő szintén néhány új jelnyelvi elemet jegyez meg, de nem tartja fontosnak azok aktuális vagy későbbi használatát.

És hogy okozott-e kellemetlen, negatív érzést adatközlőim számára az, hogy a különböző regionális jelnyelvekre jellemző sajátos jelek miatt nem értették meg egymást a siketek? Egy 39 éves siket nő volt az egyetlen, aki került már hasonló helyzetbe, s esett rosszul számára, hogy egy siket társa nem értette meg, amit jelel. Adatközlőim több mint fele válaszolta azt, hogy volt már ilyen szituációban, de nem zavarta a kommunikációs zavar, s 3 főnek egyáltalán nem volt még része hasonlóban.

Mindent összevetve tehát elmondható, hogy a regionális eltérések, amelyek a Vándorffyné Lancz Edina és munkatársai által elvégzett gyűjtés alapján alapvetően a fonológiai és a lexikai szinteken figyelhetők meg, nem okoznak kommunikációs zavart a hallássérültek számára, még kevésbé kerülnek hátrányos helyzetbe a nyelvhasználók emiatt, hiszen a beszélgetőpartnerek elfogadják és megjegyzik a variánsokat annak érdekében, hogy a későbbi találkozás alkalmával még gördülékenyebb legyen a kommunikáció. A sajátos kultúrából adódik, hogy amikor ismeretlen siketek találkoznak egymással, bemutatkozáskor megkérdezik, hogy az illető melyik iskolában tanult. Ez a kérdés jelentheti egyrészt azt, hogy közös ismerősöket keresnek, hogy megtudják ki kinek a társaságába tartozik, milyen családi, rokoni, baráti viszonyban állhatnak egymással, de vonatkozhat arra az egyszerű tényre, hogy az illető a beszélgetés során más jeleket fog használni.

A hangzó magyar nyelv esetében a korábban 8, majd 10 területi nyelvváltozat közötti fonológiai, morfológiai, szintaktikai és lexikai eltérések erős hatással vannak a megértésre, sőt olykor negatív attitűdöt is generálnak. Ez a jelenség azonban a kapott eredmények alapján nincs jelen a nagyothallókat és hallókat is magában foglaló siket közösség tagjainál és ez nemcsak a zárt közösségnek és a sajátos kultúrának köszönhető, hanem a jelnyelv, mint a manuális-vizuális kódrendszerek legfejlettebb formája sajátosságainak is.

4. 3. A miskolci siket közösség és a jelnyelvi változatok

A kérdőív negyedik, jelnyelvi változatokkal kapcsolatos részében arra a kérdésre kerestem a választ, hogy tisztában vannak-e a siketek azzal, hogy a magyar jelnyelv változataiban él, s ha igen, hány változata létezik, hol találjuk meg őket, illetve mennyire térnek el egymástól, ha egyáltalán van különbség közöttük. A felmérésben résztvevő személyek közül egy fő nem válaszolt az ezekkel kapcsolatos kérdésekre. A fennmaradó 14 fő viszont egyöntetű igennel foglalt állást amellett, hogy ma Magyarországon a magyar jelnyelvnek különböző változatai élnek, amelyek területileg ott találhatók, ahol a siketiskolák. Arra a kérdésre, hogy hány változatról van szó, eltérő válaszokat kaptam, mint például: „Sok féle vannak.” vagy *sok, változó*, míg 4 fő tudta a pontos, a jelnyelvet kutató szakemberek által régóta elterjedt választ. Ők a kérdésre azt válaszolták, hogy 7.

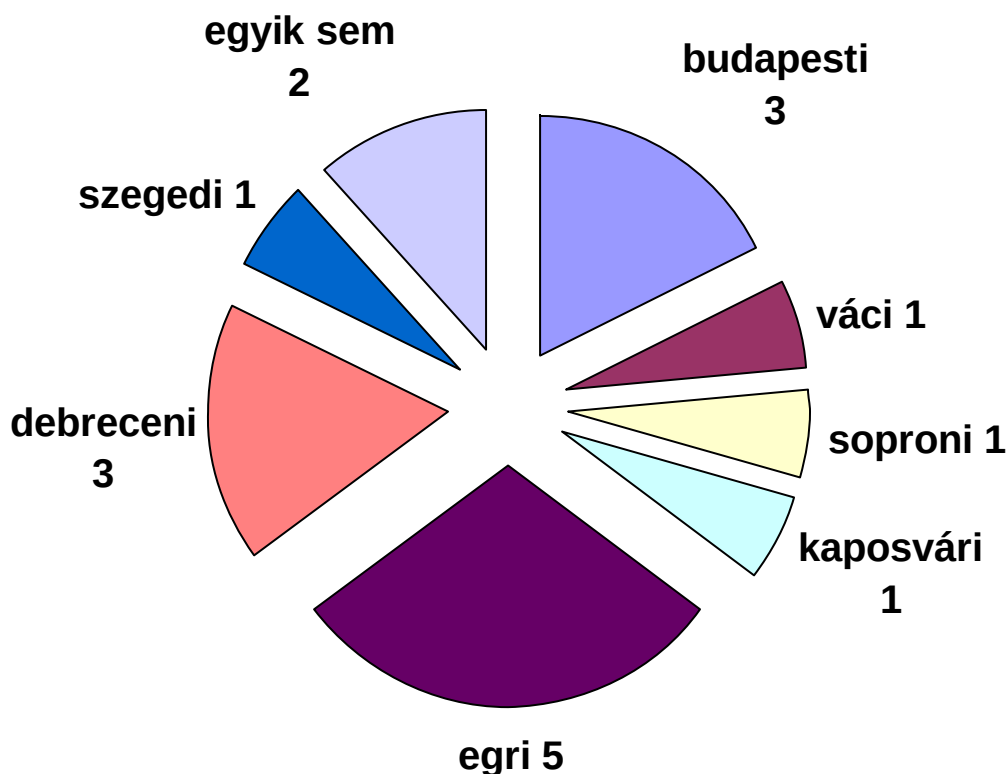
A kérdőív 24. kérdése arra vonatkozott, hogy vannak-e különbségek a jelnyelvi változatok között. Összesen öt fő gondolta úgy, hogy nagyon eltérőek, 8 fő szerint nincs nagy különbség közöttük, míg 1 fő véleménye szerint semmiben sem térnek el egymástól ezek a jelnyelvi változatok. A szakirodalom szerint a regionális változatok elsősorban a már többször is említett fogalmak, kifejezések, tehát a lexikális szint terén térnek el. Ezekre a lexikális különbségekre vonatkozott a 25. kérdés, amelyben arra kértem adatközlőimet, hogy amennyiben tudnak olyan kifejezésről, fogalomról, amelynek több változatát is ismerik, illetve használják, írjanak példákat. A következő lexémákat kaptam: VÁR, TESTVÉR, TANÁCS, INFORMÁCIÓ, HASONLÓ, PÉNTEK, POLITIKA, KENYÉR, CSÜTÖRTÖK, JELNYELV, BUDAPEST, NAP. De volt 1 adatközlő, aki fogalom-párokat is megadott, mint TOLL – CERUZA és EGER – VÁROS, amelyeknek ugyanazon jelét használják a közösség tagjai.⁶

4. 4. Az egységes magyar jelnyelv kérdése

Végül a kérdőív utolsó 5 kérdéséről, amelyek az egységes, sztenderd magyar jelnyelvre vonatkoztak. Arról, hogy létezik-e egyáltalán sztenderd magyar jelnyelv, adatközlőim közül 8-an igennel és 6-an nemmel válaszoltak, míg egy fő tartózkodott a válaszadástól. S hogy melyik regionális változat felelne meg ennek az egységes magyar

⁶ A Mellékletben található két kép (a *kenyér* budapesti és váci jelváltozata) Gebauer Hanga fotóesszé sorozatából származik. (Internetes elérhetőség: http://www.neprajz.hu/tabula/szam24_2011/cikk7_gebauer_hanga_teljes.pdf)

jelnyelvnek? A 4. számú táblázat diagramm formájában mutatja be az adatközlők választ, elképzeléseit erről.

2. sz. ábra: Az egységes, sztenderd magyar jelnyelv megfelelője az adatközlők szerint

E válaszok tehát mintegy megcáfolják a szakemberek azon véleményét, amely szerint a magyarországi jelnyelv sztenderd változata a budapesti regionális változattal egyezne meg, hiszen válaszadóim közül többen, összesen 5 fő voksolt az egri jelnyelv mellett.

A magyar jelnyelv sztenderdizációs folyamata már az 1990-es években megkezdődött, ami elsősorban a jelnyelvi tankönyv készítőinek, az összeállítóknak és a budapesti változatot használó siket grafikusnak volt köszönhető. Vándorffyné véleménye szerint a budapesti jelnyelv „dominanciája igen gyorsan nő, lépéseket tenni kell annak érdekében, hogy ne a helyi változat *helyett*, hanem a *mellett* váljon általánossá a vidéki városokban” (Vándorffyné 2009 12). Ez az elképzelés már 2009-ben is felkeltette a kutatók figyelmét a sztenderd magyar jelnyelv problematikájára, s megkezdődtek a további jelnyelvi gyűjtések, vizsgálatok. De vajon mit gondolnak erről a Miskolcon élő siketek?

Válaszadóim közül 10 fő azon a véleményen van, hogy igen, szükség van egy egységes magyar jelnyelvre, hiszen ez leginkább a jelnyelvi tolmácsok munkáját könnyítené meg, de ugyanennyire fontos az, hogy egy sztenderd változat segítségével könnyebben megértenék egymást a siketek, s csak 2-2 fő véleménye szerint lenne azért előnyös, mert egyszerűbbé tenné az oktatást nemcsak a siketek, hanem a magyar jelnyelv iránt érdeklődő hallók számára is. Négy fő azonban úgy gondolja, hogy nincs szükség egységes magyar jelnyelvre többek között azért, mert a különböző jelnyelvi változatok jelei eltűnnének, s ugyanúgy eltűnne a jelnyelv természetes nyelv volta. Két fő hangsúlyozta továbbá, hogy meg kell őrizni ezeket a jelnyelvi változatokat az utókornak, s egy fő szerint azért nincs szükség az egységes jelnyelvre, mert akkor a siketek egyénisége tűnne el.

„A **sztenderdizálás** vagy **standardizálás** nyelvi egységesítést, szabványosítást, tehát köznyelvesítést, az írott köznyelv kialakítását jelenti. Ennek alapvetően fontos része a kodifikálás, amely azt a tevékenységet jelöli, amikor rögzítik a 'helyes' nyelvhasználat elemeit, normáit a kiejtés, a nyelvtan, a szókincs és a helyesírás területén” (Kiss 2002: 242) – olvashatjuk Kiss Jenő definícióját a hangzó nyelvekkel kapcsolatban. A magyar jelnyelv esetében is hasonló folyamatról van szó, ami a jelnyelvkutatók véleménye szerint elsősorban a siket gyermekek oktatásában töltene be nagy szerepet. Érthető azonban az adatközlők válasza. Egyrésztől szükségesnek érzik a jelnyelv egységesítését, másrészt nem feltétlenül a budapesti regionális változatnak kellene betöltenie ezt a funkciót.

Kiss Jenő *Magyar dialektológia* című munkájában arról ír, hogy a különböző nyelvjárási beszélők „nemcsak azért nem adják föl nyelvjárásukat, mert a társadalmi modernizációs nyomás még nem kényszeríti őket erre, hanem azért sem, mert fontosnak tartják a szűkebb közösséghez való tartozásuknak a nyelvi jelzését, kifejezését. Sőt arra is vannak példák, hogy éppen a modernizációs nyomás váltja ki a helyi, a regionális azonosság megtartásának és jelzésének a szándékát” (Kiss 2003: 51). Talán nem véletlen, hogy az egri jelnyelvi változat került túlsúlyba a budapestivel szemben, az erőszakos egységesítésre való törekvés és a budapesti regionális jelnyelv presztízskérdése ugyanis kiválthatta a miskolci közösség tagjainak ellenszenvét.

4. 5. Összegzés

Összegezve a fent leírtakat, e néhány adatközlő válaszából jól láthatjuk, hogy a Miskolcon és közvetlen környékén élő siketek a magyar jelnyelv regionális változatai közül a budapesti, az egri, a debreceni, a váci és a kaposvári jelnyelvet sajátították el, használják e

regionális jelnyelvi változatokra jellemző vonásokat nap mint nap. Tisztában vannak azzal, hogy a magyar jelnyelv különböző regionális változataiban létezik hazánkban. Ezek a változatok és a köztük lévő különbségek azonban nem akadályozzák a siket közösség tagjait a mindennapi kommunikációban, sőt legtöbbjük megjegyzi és használja is az új jeleket, ezzel mutatva azt a pozitív attitűdöt, amely sok esetben hiányzik a többségi halló társadalom tagjai részéről. Tisztában vannak továbbá a magyar jelnyelv sztenderdizációs törekvéseinek folyamataival is. Arról azonban, hogy a 7 nyelvjárási változat közül végül valóban a budapesti fogja-e betölteni a köznyelv, illetőleg az irodalmi nyelv szerepét vagy egyéb megoldás, esetleg a kompromisszumra hajló kutatók révén több változatból hoznak létre egy újabb változatot, még nem egyértelmű a döntés. A nyelvészek, köztük Vándorffyné Lancz Edina és Szabó Mária Helga is azon a véleményen vannak, hogy amíg nincs egységes magyar jelnyelv, addig nem valósulhatnak meg a 2009. évi CXXV. törvényben foglalt, a siketek bilingvális oktatására és a jelnyelv-tanárok képzésére vonatkozó előírások.

„A másik hátrány abból adódik, hogy ha egy országban nincs egységes jelnyelvoktatás, akkor minden iskolában, minden városban más jelnyelvet fognak használni (nem véletlen, hogy ma Magyarországon nem egyformán jelelnek például a debreceni és a budapesti siketközösségekben). S ha nem oktatják, akkor nem is kutatják, nem is fejlesztik a rendszert” (Kálmán–Könczei 2002: 341). Bár a nyelvjárásgyűjtések során a budapesti jelek kerültek túlsúlyba az adatközlők körében, nem szabad elhanyagolnunk azt a tényt, hogy nyelvjárásokról lévén szó, az értékeit, legyen az halló vagy siket személy, minden embernek meg kell őriznie.

Az alapvető hátrányok leküzdése érdekében valóban szükség van nemcsak az egységes jelnyelvoktatásra, hanem az egységes jelnyelvre is (siketek gyermekeknek, jelnyelvi tolmácsoknak és hallóknak egyaránt), de úgy gondolom, ez kizárólag a „Semmit rólunk nélkülünk!” elvet követve valósulhat meg.

5. Befejezés

Jelen dolgozatban a Miskolcon élő siket közösség körében végzett kérdőíves felmérésről és eredményeiről számoltam be, bemutatva a magyarországi hallássérültek közösségét (adatokat, a siket közösség tagjait, az oktatást) és a magyar jelnyelvet (a természetes magyar jelnyelvet és annak grammatikai rendszerét), valamint röviden ismertette az eddigi regionális jelnyelvi változatokat érintő hazai kutatásokat.

Előfeltevésem, amely szerint a Miskolcon élő siket közösség tagjai körében több, egymással együtt élő regionális jelnyelvi változat figyelhető meg, beigazolódott, hiszen a 7 területi alapon elkülönülő jelnyelvi változatnak egy sajátos formája van jelen, amely összesen öt, a budapesti, az egri, a váci, a kaposvári és a debreceni változatok jelenlétéből fakad.

Az adatközlőknek köszönhetően továbbá betekintést nyerhettünk abba is, hogy hogyan vélekednek az egyéb, röviden érintett területek, mint például a nyelvi hátrány vagy a jelnyelv sztenderdizációs folyamata körül felmerült kérdésekről, amely területek egy későbbi vizsgálat során kerülnek bővebb kifejtésre, hiszen idő hiányában itt most erre nem adódott lehetőség.

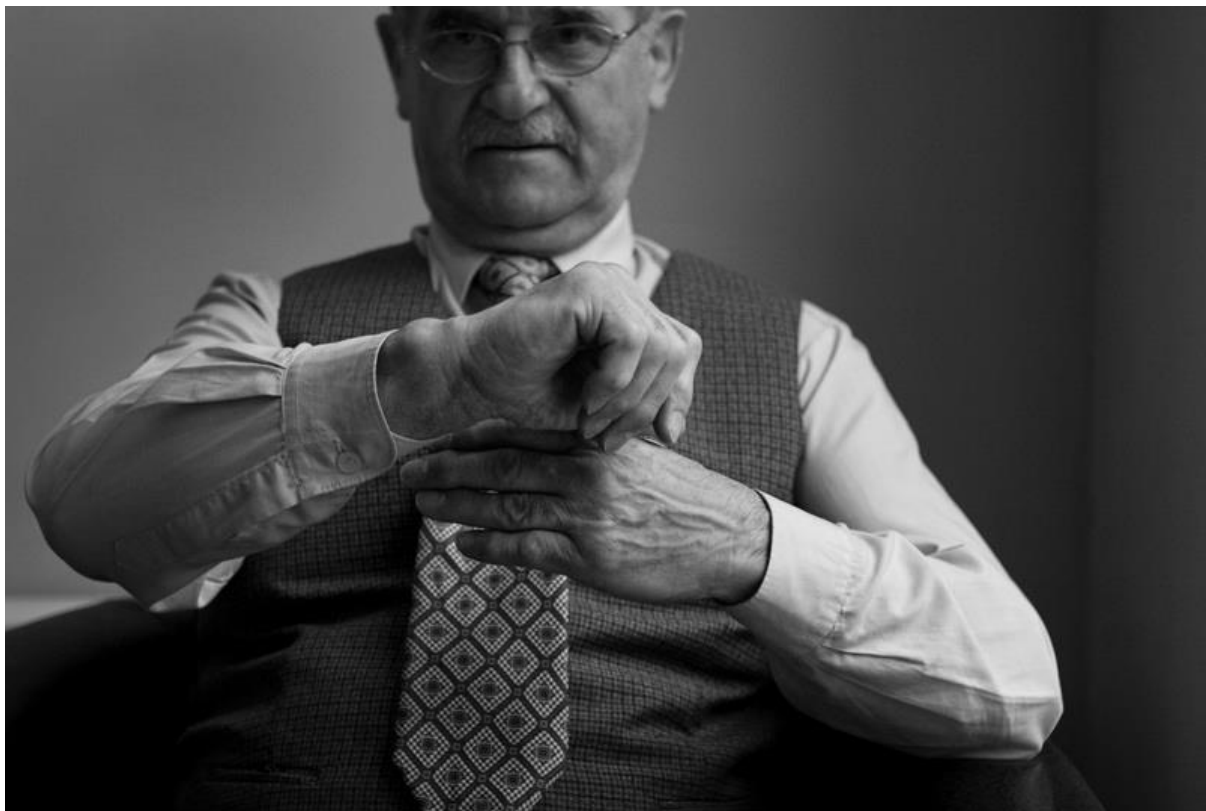
Hasonló módon egy későbbi kutatás részét képezi a miskolci siket közösség körében végzett jelnyelvjárás-gyűjtés is, amelynek eredményeként megtudhatjuk, hogy pontosan milyen eltérésekkel, különbségekkel is számolhatunk az egyes jelnyelvi változatokat illetően vagy, hogy mely regionális változat jelei vannak túlsúlyban a miskolci siket közösség körében, és hogy milyen formában valósul meg vagy valósulhat meg a magyar jelnyelv sztenderdizációs folyamata.

6. Felhasznált irodalom

1. A 2009. évi CXXV. törvény a magyar jelnyelvről és a magyar jelnyelv használatáról.
2. Aarons, Debra–Reynolds, Louise 2003. South African Sign Language: changing politics and practice. In: Monaghan, Leila F. et al (eds.): *Many ways to be deaf: international variation in deaf communities*. Washington, DC, Gallaudet University Press.
3. Bartha Csilla 2002. Nyelvi hátrány és iskola. *Iskolakultúra* 2002/6–7: 84–93.
4. Boyes Braem, Penny 2001. A multimedia bilingual database for the lexicon of Swiss German Sign Language. *Sign Language & Linguistics* Amsterdam–Philadelphia, 2001/4: 1–2. 133–143 p.
5. Cseresnyési László 2004. *Nyelvek és stratégiák*. Budapest, Tinta Könyvkiadó.
6. Gebauer Hanga 2011. Dialektusok a siketek jelnyelvében. *Tabula* Budapest, Néprajzi Múzeum, 2011/14. (1–2). 195 p.
7. Grosjean, Francois 1992. The bilingual and the bilcultural person in the hearing and in the deaf world. *Sign Language Studies*.
8. Hattyár Helga 2000. A siketoktatás elméleti és gyakorlati kérdései. *Educatio* IX/4, 776–790.
9. Hattyár Helga 2008. A magyarországi siketek nyelvvelsajátításának és nyelvhasználatának szociolingvisztikai vizsgálata. Doktori disszertáció. ELTE BTK.
10. Jelnyelvi-kommunikációs Akadálymentesítési Projekt 2004.
11. Kálmán Zsófia–Könczei György 2002. *A Taigetostól az esélyegyenlőségig*. Budapest, Osiris Kiadó.
12. Kiss Jenő 2008. Hogyan vélekedünk a nyelvjárások jövőjéről? (Elhangzott „A nyelvek és nyelvjárások jövője” című Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület Tudományos Tanácskozásán, Ada, 2008. október 11.)
13. Kiss Jenő (szerk.) 2003. *Magyar dialektológia*. Budapest, Osiris Kiadó.
14. Kiss Jenő 2002. *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
15. Kósa Ádám, dr.–Lovász László, dr.–Tapolczai Gergely, dr. 2003. *A hallásérült személyekre vonatkozó jog áttekintése*. Budapest, Fogyatékosok Esélye Közalapítvány.

16. Lancz Edina–Steven Berbeco 2004. *A magyar jelnyelv szótára*. Budapest, Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége.
17. Litavecz Anna 1999. *Gondolatok az integrációról*. In: Balaskó Mária–Kohn János (szerk.): *A nyelv mint szellemi és gazdasági tőke*. II. Szombathely, BDTF. MANYE.
18. Lucas, Ceil et al. 2002. Location variation in American Sign Language. *Sign Language Studies*, Gallaudet University Press, 2002. Vol. 2 No. 4 Summer.
19. Mongyi Péter–Szabó M. Helga 2003. *A jelnyelv nyelvészeti megközelítései*. Budapest, Fogyatékosok Esélye Közalapítvány.
20. Simigné Fenyő Sarolta 2010. *Az interkulturalitás aspektusai*. Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó.
21. Stokoe, William C. 1960. *Sign Language Structure: An Outline of Visual Communication Systems of the American Deaf*.
22. Szabó Mária Helga (szerk.) 2003. *A jelnyelv helyzete a kutatásban, az oktatásban és a mindennapi kommunikációban*. Budapest, Pécs, Pécsi Tudományegyetem Doktori Iskola, Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége.
23. Szabó Mária Helga 2007. *A magyar jelnyelv szublexikális szintjének leírása*. Budapest, Philosophiae Doctores sorozat, Akadémia Kiadó.
24. Vándorffyné Lancz Edina 2009. *A magyar jelnyelv regionális változatainak kvantitatív összehasonlító vizsgálata*. Budapest, Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közalapítvány. Magyar Jelnyelvi Programiroda.
25. Vasák Iván 2005. *A világ siket szemmel*. Budapest, Fogyatékosok Esélye Közalapítvány.
26. <http://www.hallatlan.eu/dialektus> (2013.11.16. 20:06)
27. www.ksh.hu (2013.11.17. 16:32)
28. www.sinosz.hu (2013.10.26. 18:49)

7. Melléklet

1. kép A kenyér jele Budapesten

2. kép A kenyér jele Vácott

Kérdőív

Egy felmérés elkészítéséhez kérem az Ön segítségét, mellyel hozzájárul dolgozatom sikerességéhez. Kérem, először adjon meg név nélkül néhány információt saját magáról, majd a megfelelő választ karikázza be (több válasz is bekarikázható) vagy írja a kipontozott helyre!
2013. október 16.

Budai Tímea
Miskolci Egyetem

Személyi adatok:

- 1) Az Ön életkora:
- 2) Neme: a) nő b) férfi
- 3) Hallásállapota: a) nagyothalló b) siket (a siketség foka: %)
- 4) Lakóhely:
- 5) Ha más helyen is lakott, kérem, írja le a település(ek) nevét.:
.....
- 6) Mi a legmagasabb iskolai végzettsége?
 - a) általános iskola d) gimnázium
 - b) szakközépiskola e) főiskola
 - c) szakmunkásképző f) egyetem
- 7) Kitől tanult meg jelelni?
 - a) szüleimtől c) jelnyelv-tanártól
 - b) iskolában a többi gyerektől d) egyéb:
- 8) Mi a jelenlegi foglalkozása? / Mi volt a foglalkozása?

Kérdések az iskoláról:

- 9) Hány évet járt iskolába?
- 10) Hova járt iskolába?
 - a) Budapest e) Eger
 - b) Vác f) Debrecen
 - c) Sopron g) Szeged
 - d) Kaposvár h) Egyéb:

11) Milyen nyelven kommunikált iskolatársaival a tanítás előtt és után, pl. a szünetekben?

a) hangzó magyar nyelven	c) mindkét nyelven
b) magyar jelnyelven	d) egyik nyelven sem

12) Ön siket szülők gyermeke-e? a) igen b) nem

13) Ha szülei siketek, kérem, válassza ki, melyik igaz Önre.:

a) mindkét szülőm siket	d) a szüleim nagyothallók
b) az édesapám siket	e) az édesapám nagyothalló
c) az édesanyám siket	f) az édesanyám nagyothalló

14) Hol tanult az Ön édesanyja? Hova járt iskolába?

- a) édesanyám ugyanott tanult, ahol én
- b) édesanyám máshol tanult (a megfelelő választ kérem, húzza alá):
- Budapest / Vác / Sopron / Kaposvár / Eger / Debrecen / Szeged

15) Hol tanult az Ön édesapja? Hova járt iskolába?

- a) édesapám ugyanott tanult, ahol én
- b) édesapám máshol tanult (a megfelelő választ kérem, húzza alá):
- Budapest / Vác / Sopron / Kaposvár / Eger / Debrecen / Szeged

16) Van-e testvére? a) igen, testvérem van b) nem, nincs testvérem

17) Ha van testvére / testvérei siketek-e? a) igen, testvérem siket b) nem

18) Ha van siket testvére, ő hol tanult? Hova járt iskolába?

- a) ugyanott tanult, ahol én
- b) a testvérem máshol tanult (a megfelelő választ kérem, húzza alá):
- Budapest / Vác / Sopron / Kaposvár / Eger / Debrecen / Szeged

Kérdések a családi, baráti és ismeretségi köréről:

19) Milyen nyelven kommunikál a családtagjaival?

a) hangzó magyar nyelven	c) mindkét nyelven
b) magyar jelnyelven	d) egyik nyelven sem

20) Milyen nyelven kommunikál a barátai társaságában?

a) hangzó magyar nyelven	c) mindkét nyelven
b) magyar jelnyelven	d) egyik nyelven sem

Kérdések a jelnyelvi változatokról:

21) Tudja Ön, hogy a magyar jelnyelvnek különböző változatai léteznek Magyarországon?

a) igen

b) nem

22) Ön szerint hány változata él a magyar jelnyelvnek Magyarországon? Írja ide: Magyarországon változata él a magyar jelnyelvnek.

23) Ezek a jelnyelvi változatok területileg ott találhatók, ahol a siketiskolák?

a) igen

b) nem

24) A jelnyelvi változatok között vannak különbségek?

a) igen, nagyon eltérnek egymástól

b) igen, de nincs nagy különbség közöttük

c) nem, semmiben sem térnek el egymástól

25) Ön ismeri és használja az egyes kifejezések, fogalmak, szavak különböző jelváltozatait?

a) igen

b) nem

26) Ha igen kérem, írjon ide néhány kifejezést, melynek több jelét is ismeri!

.....
.....

27) A siket közösség tagjaival könnyen megértik egymást?

a) igen, nagyon jól megértjük egymást

b) igen, de néha problémát okoz, hogy nem ismerem azt a jelet, amit használnak

c) nem, mert sokszor nagyon nehezen értem meg azokat a jeleket, amiket használnak

d) nem, egyáltalán nem értjük meg egymást

28) Ha egy siket társa más jelet használ egy kifejezésre, azt Ön megjegyzi, és később használja azokat a jelváltozatokat?

a) igen, megjegyzem, mert így később, ha találkozunk, jobban megértjük egymást

b) igen, néhány jelet megjegyzek és használom is őket

c) igen, megjegyzem a jeleket, de nem használom őket később

d) nem, nem jegyzem meg az új jeleket, és nem használom őket

e) nem, nem jegyzek meg semmit, mert később sem értenénk meg egymást

29) Előfordult-e már Önnel, hogy egy siket társa nem értette, amit jelelt?

a) igen

c) igen és rosszul esett

b) igen, de nem zavart

d) nem, nem történt még ilyen

30) Ön szerint létezik egységes magyar jelnyelv?

a) igen

b) nem

31) Ha létezik egységes magyar jelnyelv, melyik regionális magyar jelnyelvi változat lenne az Ön szerint?

a) budapesti

e) egri

b) váci

f) debreceni

c) soproni

g) szegedi

d) kaposvári

h) egyik sem

32) Ön szerint szükség van egy egységes magyar jelnyelvre?

a) igen, szükség van egységes magyar jelnyelvre

b) nem, nincs szükség egységes magyar jelnyelvre

33) Ha nem, miért nincs szüksége rá a siketeknek? (Több választ is bekarikázhat.)

a) mert akkor a különböző jelnyelvi változatok jelei eltűnnének

b) mert akkor az egyénisége tűnne el a siketeknek

c) mert akkor a magyar jelnyelv természetes nyelv volta tűnne el

d) mert meg kell őrizni ezeket a jelnyelvi változatokat az utókornak

e) egyéb:

34) Ha igen, miért van szüksége rá a siketeknek? (Több választ is bekarikázhat.)

a) mert így az oktatás egyszerűbb lenne

b) mert a jelnyelvi tolmácsok munkáját könnyítené meg

c) mert így könnyebben megtanulhatják a hallók

d) mert így könnyebben megértenék egymást a siketek

e) egyéb:

Nagyon köszönöm a segítségét!